

1. BOELWERF TEMSE

Stichter van de Boelwerf was **Bernard Boel** (1798-1872). Hij was een timmerman op de scheepswerven in Antwerpen-Zuid, die zich in 1829 in Temse vestigde. Aan de benedenzijde van de kil begon hij in datzelfde jaar met allerhande herstelwerk en het bouwen van houten rivierboten van 50 tot 80 ton. Hij breidde zijn werkterrein uit tot ongeveer 1 hectare. Bij zijn overlijden in 1872 werd hij opgevolgd door zijn zoon **Jozef Boel** (1832-1914). Bijna vijftig jaar lang telde hun bedrijfje slechts enkele werknemers. In de eerste 60 jaar werden 73 houten scheepjes gebouwd, voornamelijk tjalken - een gemiddelde van één boot per jaar.

In 1904 werd Jozef Boel opgevolgd door zijn zonen **Cesar** (1868-1941) en **Frans** (1870-1943). Geleidelijk begon het aantal schepen dat gebouwd werd, te stijgen en nam ook het aantal werknemers toe. Op de drempel van de Eerste Wereldoorlog telde de werf 200 arbeiders, geleid door enkele meester-gasten en bedienden. Het bedrijf bestreek een oppervlakte van 11 ha.

Tijdens het interbellum trad de werf steeds meer op het voorplan, nationaal maar ook internationaal - en dat vooral dankzij de krachtige impuls en het sterk commerciële en industrieel beleid van Frans Boel – de legendarische Frans Boel, van 1933 tot bij z'n dood in 1943 burgemeester van Temse.

De grootste bloei ontstond echter na W.O. II onder leiding van de schoonzoon van Frans Boel, **Georges Van Damme**. Het bedrijf heette toen **J. Boel & zonen**. Het was in die periode dat de onderneming werd geleid door wat ingewijden noemden de drie grote Van's: *big boss* Georges Van Damme (1907-1986), technisch directeur ir. Frank Van Dycke (1907-1990) en commercieel directeur Henri Van Briel (1899-1976).

Toen de werf in 1979 haar 150-jarig bestaan vierde, telde zij 3000 werknemers, een aanzienlijk deel van de bewoners van Temse. De privé-onderneming was uitgegroeid tot een middelgrote werf met wereldfaam. De naam Boelwerf werd internationaal geïdentificeerd met hoge kwaliteit en de uitstekende reputatie van de Belgische scheepsbouwers ging de wereld rond als een visitekaartje voor ons land.

In 1980 trok de toen 72-jarige Georges Van Damme zich – na 37 jaar – uit de actieve leiding van het bedrijf terug. Hij werd opgevolgd door zijn schoonzoon **Philippe Saverys** (°1930), de vijfde generatie in de Boelgeschiedenis.

Na een reeks afsplitsingen in 1980 van holdingmaatschappijen en scheepsfirma's, zoals Almabo en Exmar, bleef de eigenlijke werf over onder de naam **Boelwerf**. 1982 werd een sleuteljaar. Cockerill

Yards in Hoboken ging failliet en de Boelwerf werd zo goed als gedwongen het bedrijf over te nemen. Daardoor bereikte de werf haar hoogtepunt qua werknemers: 3.500. Maar daardoor ook verloor de onderneming haar zuiver privé-karakter en werd de Staat medeaandeelhouder, een scharniermoment in de bedrijfsgeschiedenis. Ingevolge de aanhoudende internationale crisis in de scheepsbouw, vloeiden in de herfst van 1986 1.200 werknemers af, waardoor het werknemersbestand daalde tot 1.800. In januari en juni 1987 ontsnapte de werf tweemaal op het nippertje aan het faillissement. Uiterst moeilijke jaren volgden. Op 28 oktober 1992 werd de onderneming failliet verklaard. Zeven schepen bleven onafgewerkt.

Na maandenlange moeizame onderhandelingen en bezetting van de werf werd het bedrijf weer opgestart, nu onder de naam **Boelwerf Vlaanderen**, met als aandeelhouders de Vlaamse overheidsholding Gimvindus en de Nederlandse Begemanngroep. Op 4 april 1993 gingen 1.300 werknemers opnieuw aan de slag.

Nadat Boelwerf Vlaanderen in het daaropvolgende anderhalf jaar vijf van de zeven schepen had afgewerkt, maar geen enkele nieuwe order had binnengehaald, werd de onderneming op 30 november 1994 opnieuw failliet verklaard. Op dat ogenblik waren er nog 1.100 mensen aan het werk, van wie de helft woonachtig in Temse.¹

2. SCHEEPSWERF CHANTIER NAVAL RUPELMONDE (CNR)

2.1 HISTORIEK (1913-1995)

Mede door toedoen van de toenmalige burgemeester Adolf Roelens werd op 25 november 1913 de Chantier Naval de Rupelmonde, kortweg CNR gesticht, een voor die tijd moderne scheepswerf, gelegen op de oevers van de Rupel. Er werd zeer voorzichtig van wal gestoken. In 1914 werd de eerste dwarshelling in dienst genomen, en konden de eerste schepen op het droge getrokken worden om de nodige herstellingen uit te voeren. Mede door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kende de firma een moeizaam begin.

Pas in 1920, onder impuls van de nieuwe directeur Paul Chardome - een scheepsbouwingenieur afkomstig uit Saint-Hubert met ervaring op de scheepswerf Cockerill Yards, kende de scheepswerf een echte start. Gesteund door het personeel, waarvan sommigen al sinds 1913 voor de scheepswerf werkten, slaagde hij er in om CNR tussen de twee wereldoorlogen te doen uitgroeien tot een gerenommeerd en tot in het buitenland bekend bedrijf. Dat dit mogelijk was, was voor een groot deel te danken aan het patent voor de 'kortstraalbuis' of 'Tuyere kort' dat Chardome van de Duitse uitvinder Kort verkregen had. Door deze straalbuizen te plaatsen rond de schroeven van een sleepboot, verhoogde de trekkracht van

---

¹ Uit: *Van Boelwerf naar De Zaat. Inhoudigingsbrochure Administratief Centrum De Zaat*, Temse, 2006.

deze sleepboot aanzienlijk. De uitvinding was een succes en gedurende meerdere jaren mocht dit type enkel in Rupelmonde gefabriceerd worden.

Chandome slaagde er in steeds meer orders voor CNR binnen te halen, voornamelijk boten voor toenmalig Belgisch Kongo, sleepboten voor de stad Antwerpen, baggerboten en rivierbinnenschepen.

Vanaf 1925 knoopte CNR aan met de nieuwste technieken. Langzamerhand werden de 'geriveerde schepen', waarbij de verbindingen van platen en profielen met klinknagels aan elkaar geslagen werden, vervangen door laswerk. Het duurde echter nog een hele tijd voor de geriveerde schepen helemaal verdwenen. CNR was ook één van de eerste scheepswerven waar schepen in licht metaal (en dus met veel minder diepgang) vervaardigd werden.

Aanvankelijk bevond de schrijnwerkerij van de scheepswerf zich in de Kloosterstraat en Veldstraat. Afgewerkte stukken zoals scheepskajuiten, stuurhutten, houten luiken en zelfs masten, moesten dan per stootkar van in de Kloosterstraat naar de werf vervoerd worden, wat soms een hele belevenis kon zijn!

De Tweede Wereldoorlog betekende een nieuwe tegenslag voor de scheepswerf. Jonge mensen werden opgeëist om in Duitsland te gaan werken. Chandome probeerde zoveel mogelijk van zijn jonge mannen op de werf te houden, maar velen moesten vertrekken. Bij een beschieting van de scheepswerf kwam zelfs een arbeider om het leven.

Na de Tweede Wereldoorlog was er volop werk te doen: materiaal dat tijdens de oorlog vernietigd was moest heropgebouwd worden en er kwamen opnieuw bestellingen binnen voor Belgisch Kongo.

De werf werd volop gemoderniseerd: er kwamen nieuwe gebouwen, zoals een groot atelier voor de schrijnwerkerij zodat de moeilijke verplaatsingen niet langer nodig waren en een nieuw atelier voor de mechaniekafdeling. De terreinen werden vergroot, zodat aan meer schepen tegelijk gewerkt kon worden. Dankzij deze modernisering kon ook aan twee nieuwe types van schepen gewerkt worden, de kustvaarders en Rijnschepen.

De jaren zestig waren een periode van grote bloei voor de scheepsbouw in het algemeen en de scheepswerf van Rupelmonde bloeide als nooit te voren, met ongeveer 400 werknemers. Op 31 december 1960 ging Paul Chandome met pensioen, hij werd opgevolgd door zijn schoonzoon Jean Verbraken, die sinds 1951 als ingenieur op de werf werkte.

Onder het bewind van Verbraken werd de werf opnieuw grondig gemoderniseerd en vergroot. In 1962 werd een tweede dwarshelling gebouwd, in 1972 werd het 'Navipark' in gebruik genomen. Dit was uitgerust met een ingenieus systeem om schepen uit het water op te nemen en door middel van wagens

zelfs tot in de ateliers te verplaatsen. Het was een zeer modern systeem, op dat moment enig in Europa. Gebouwen en ateliers werden in de loop van de jaren '70 en '80 vernieuwd en gemoderniseerd.

Rond 1984 haalde de werf een bestelling binnen van 10 mijnenjagers voor de Belgische Zeemacht, een bestelling die werkgelegenheid verschafte voor ongeveer acht jaar.

Aan het einde van de jaren '80 kende de Belgische scheepsbouw een algemene crisis, die op de scheepswerven van Cockerill Yards in Hoboken en de Boelwerf in Temse tot heel wat sociale spanningen leidde. Er heerste ook sociale onrust in Rupelmonde, maar in 1989 haalde Verbraken zodanig veel nieuwe orders binnen, dat de toekomst er voor CNR rooskleurig uitzag. De malaise onder de scheepsbouwarbeiders, die de grote problemen bij Cockerill en Boel met lede ogen aanzagen, bleef echter aanslepen en in augustus 1990 startten de arbeiders een staking. Directeur Verbraken ging de dialoog met zijn arbeiders aan en wist op die manier de gemoederen te bedaren. Na drie weken staking gingen de arbeiders terug aan het werk.

Eind 1992 ging directeur Jean Verbraken met pensioen. Hij werd vervangen door de heer De Winter, die ook de scheepswerf in Oostende beheerde, als lokale zaakvoerder werd een zekere heer Blomme uitgezonden om de zaken in Rupelmonde te regelen. NV Scheepswerf Rupelmonde (zoals CNR intussen heette) werd kort daarna overgenomen door de Belgische Scheepsbouwcombinatie (BSC). Deze overname betekende het begin van het einde. Hoewel er nog voldoende orders op de planning stonden, vielen de activiteiten op de werf stil en in 1995 ging de werf in vereffening.

2.2 ACTIVITEITEN OP DE SCHEEPSWERF VAN RUPELMONDE

De scheepswerf van Rupelmonde was een scheepswerf waar naast nieuwbouw van schepen ook heel wat schepen hersteld werden. In de 80 jaar dat er op de werf gewerkt werd, werden 500 nieuwe schepen gebouwd en meer dan 10 000 schepen hersteld. De werf kende gemiddeld 300 à 400 werknemers. De meeste van deze werknemers waren arbeiders: metaalarbeiders, lassers en mechanici, maar ook schrijnwerkers en meubelmakers, die voor de binnenafwerking van de kajuiten zorgden, en onderhoudspersoneel. De arbeiders stonden steeds onder toezicht van een ploegbaas, die het werk onder de arbeiders verdeelde en toezicht hield op de werkzaamheden.

Daarnaast waren er ook heel wat bedienden werkzaam op de werf: tekenaars en ingenieurs, die samen instonden voor de bouwplannen voor de verschillende schepen, administratieven die bestellingen en betalingen opvolgden, personeelsverantwoordelijken,...

De dagelijkse leiding was in handen van de directeur, eerst dhr. Chandome en daarna dhr. Verbraken. Omdat CNR een vrij kleine werf was, was er relatief veel persoonlijk contact tussen de werknemers en directie. De directeur woonde met zijn gezin in een villa aan de rand van het bedrijventerrein. In deze villa werden hoog geplaatste bezoekers ontvangen (klanten, bestuurders, politici,...), maar arbeiders

met een vraag voor de directeur of die nood hadden aan een persoonlijk gesprek, waren er evengoed welkom.

Het te water laten van een nieuw schip was steeds een grote gebeurtenis op de werf. Dit ging gepaard met een hele ceremonie waarbij de eigenaar van het schip en de meter (en eventueel peter) van het schip, de boot officieel inhuldigden. Daarna volgde steevast een feestelijke receptie, waarop soms ook het personeel welkom was.²

3. DIENSTPERONEEL

We kennen allemaal wel iemand - een tante, een grootmoeder, een achternicht of een oudoom die is 'gaan dienen'. Of misschien wel een familielid dat zelf personeel in dienst had. 'Gaan dienen' is immers zo Vlaams als mosselen en friet! Vele Vlaamse meisjes en jongens, vrouwen en mannen gingen 'dienen'. De meisjes verdienden hun brood als keukenmeid, kamermeisje, gouvernante of meid voor alle werk; de mannen als kamerknecht, hovenier of chauffeur.

3.1 DIENSTPERONEEL VÓÓR DE 20STE EEUW: EEN ALGEMEEN MAATSCHAPPELIJK FENOMEEN

Het dienstpersoneel dat in adellijke en burgerlijke middens opgenomen werd om huishoudelijke taken te verrichten, werd als arbeidsgroep voor het eerst van grote betekenis in de periode **1750-1848**. Dat was een periode waarin de overwegend agrarische en vroegkapitalistische maatschappij zich geleidelijk aan ontwikkelde tot een stedelijke en industriële samenleving. De dienstarbeid werd een belangrijk onderdeel van deze periode en bood een antwoord op nieuwe behoeften.

Op het einde van de 18de eeuw ontstond er een nieuwe groep burgers – de nieuwe rijken of *les nouveaux riches* - die dankzij de modernisering fortuin hadden gemaakt en door hun welvaart een belangrijke rol gingen spelen. Bij deze snel groeiende stedelijke burgerij ontstond de behoefte aan huishoudelijk personeel. Die behoefte kwam er niet alleen door de vele huishoudelijke taken van de huisvrouw, maar ook door het verlangen zich met de hogere sociale klassen te identificeren. Een dienstmeid hebben, betekende sociale promotie.

Ook in de 19de eeuw bleef de stedelijke burgerij en de hogere middenklasse verder aangroeien, waardoor ook de vraag naar dienstpersoneel verhoogde.

Een modale welgestelde familie had vier à zes domestieken: een keukenmeid, een kamermeid, een livreknecht, een koetsier, een kindermisje en meestal nog een hovenier. Slechts de zeer voorname

---

² Bronnen: Gesprek met mevrouw Monique Chandôme, Rupelmonde, 15 januari 2008; VERGAUWEN L., "De CNR in memoriam", *Tijdschrift Heemkundige Kring Wissekerke*, 2003 nr. 1.

families konden zich een heel uitgebreid huishouden van tien of meer personeelsleden veroorloven. In zulke huishoudens waren de dienstboden meestal verdeeld in drie groepen, volgens hun taak. Op de eerste plaats kwam de groep van *l'office*, onder leiding van de hofmeester, die ook de algemene leiding over het dienstpersoneel had en zich vooral bezig hield met het onderhoud van het huis. Hij stond ook in voor de tafeldienst en het samenstellen van het menu. De groep van de keuken was verantwoordelijk voor alles wat met voeding te maken had en werd geleid door de chef-kok of kokkin. Een derde groep verzorgde de paarden en de stallen en stond onder leiding van de eerste stalknecht. Soms was er nog een vierde groep, namelijk die van de was en het onderhoud van het linnen.

De kleinere bourgeoisiefamilies, vaak kleine zelfstandigen, bedienden of ambtenaren, die zich eigenlijk geen personeel konden veroorloven, deden beroep op een meid voor alle werk.

Dienstmeiden en – knechten werden aangeworven voor de meest uiteenlopende functies en leefden onder de meest verschillende omstandigheden. Zo was er de meid voor alle werk bij kleinburgers, de lakeien en kamermeisjes in dienst van edellieden, respectabele bedienden zoals gouvernantes of hofmeesters. Hoe uiteenlopend hun functies ook waren, al deze personen hadden één kenmerk gemeen: ze woonden in bij een meester. Aan die meester waren ze absolute gehoorzaamheid verschuldigd. Dag in, dag uit moesten ze ter zijner beschikking staan. Ze plaatsden zich in een houding van volledige afhankelijkheid en ondergeschiktheid. Dit hield natuurlijk een verregaand verlies van persoonlijke vrijheid in. Van een privéleven was er nog weinig sprake. Als tegenprestatie ontving het personeel kost en inwoon, wat kleren en een jaarloon.

De meeste meisjes en jongens waren tussen de veertien en zestien jaar oud toen ze voor het eerst gingen dienen. Vaak bleven ze in dienst tot ze huwden. Het waren vooral de kinderen van dagloners, huisarbeiders en ambachtlieden die bij de burgerij en aristocratie hun diensten gingen aanbieden. Ook kleine boeren stuurden hun dochters uit om als dienstpersoneel te gaan werken. Een zoon of dochter die ging dienen, had immers vele voordelen. Thuis was er een mond minder te voeden en op het einde van de maand was er wat extra geld.

Het overgrote deel van het dienstpersoneel was afkomstig van het platteland. Het waren vooral meisjes die naar de stad trokken om te gaan dienen. Op het platteland was de behoefte aan vrouwelijke werkrachten immers heel beperkt. En buiten de landbouw waren er weinig andere tewerkstellingsmogelijkheden voor vrouwen. De industrie trok voornamelijk mannelijke werknemers aan. Dienstarbeid werd als de veiligste vorm van tewerkstelling gezien. De meisjes werden in een huishouden opgenomen en genoten de bescherming en controle van de meester(es).

3.2 DIENSTPERSONEEL IN DE 20STE EEUW: NAAR EEN SOCIAAL STATUUT

De geschiedenis van het dienstpersoneel wordt in de 20ste eeuw steeds meer een geschiedenis van vrouwen. In 1920 maakten zij al meer dan 80% uit van het dienstbodenbestand. Na de Tweede Wereldoorlog vormden de knechten nog slechts 10% van het totaal aantal dienstboden.

In de eerste veertig jaar van de 20ste eeuw was de tijd, qua sociale wetten en arbeidswetgeving, voor het huispersoneel blijven stilstaan. Echt overtuigd om iets aan het wettelijk statuut van het dienstpersoneel te doen, waren de wetgevers niet. Het waren immers allemaal mannen en ze beschikten zelf over één of meerdere dienstboden.

Het leek wel of de sociale vooruitgang aan de dienstmeisjes voorbijging. Er was geen arbeidscontract, geen wetgeving, geen volledige sociale zekerheid. Het tijdelijke aspect van het beroep, de feitelijke isolatie en de onmondigheid van deze jonge meisjes wogen te zwaar door. Bovendien bleef het aanbod van dienstpersoneel in sterke mate dalen.

In 1930 waren er in ons land nog 94.885 dienstboden aan het werk. In 1947 was hun aantal al teruggelopen tot 52.629. De stijging van de levensstandaard na de Tweede Wereldoorlog verminderde in vele gezinnen de noodzaak om jongeren uit dienen te zenden. Loonarbeid werd daarbij steeds beter betaald, de arbeidsduur verminderde, de betaalde vrije tijd nam toe en er werd een minimum aan maatschappelijke zekerheid gewaarborgd.

Maar met de toenemende politieke mondigheid van de vrouw, traden ook de dienstmeiden geleidelijk meer en meer uit de schaduw. Hoewel het nog tot 1970 zou duren voor een arbeidsovereenkomst voor huispersoneel bij wet verplicht was.

Op initiatief van de Vrouwelijke Kristelijke Arbeidersjeugd (VKAJ), die in 1948 startte met een dienstmeisjesactie, werd uiteindelijk meer politiek werk gemaakt van een sociale wetgeving voor dienstpersoneel. Vanaf de jaren vijftig startte de VKAJ met de organisatie van studiedagen waarbij de nadruk gelegd werd op beroepsfierheid, de zelfeducatie van de meisjes op godsdienstig vlak en het nut van syndicalisatie. Vanaf 1955 werkte de VKAJ samen met het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) aan het ontwerpen van een modeldienstcontract.

Toen de dienstboden in 1970 eindelijk een statuut kregen, waren ze in de ogen van de sociale zekerheid werknemers zoals alle andere werknemers. Het aantal dienstboden was toen nog maar een fractie van wat het ooit geweest was. De meeste vrouwen die als inwonende meid werkten, hadden immers niet op de regularisering van hun situatie gewacht en kozen voor alternatieve tewerkstelling. Massaal vonden ze beter betaald en vooral beter beschermd werk in de naoorlogse industrie, handel of dienstensector. Wie in de huishouding bleef werken, stond meer dan ooit op haar vrijheid.

Ook de inwonende meid kwam steeds minder voor. Reeds van in het begin van de 20ste eeuw gingen deeltijdse “werkvrouwen” van huis tot huis en staken ze wekelijks in bepaalde gezinnen enkele uren een handje toe bij de was, strijk en grote schoonmaak. De meisjes voelden zich onafhankelijker, ze konden 's avonds terug naar hun eigen familiekring, en er werd niet meer van hen verlangd dat ze voortdurend ter beschikking stonden van hun werkgevers.

Geleidelijk aan ontstonden er andere vormen van werkgelegenheid die het verdwijnen van het inwonend dienstpersoneel trachtten op te vangen. Grote schoonmaakbedrijven, cateringondernemingen... nemen ten dele de plaats in van het vroegere huispersoneel. De deeltaken van de vroegere meid voor alle werk worden door gespecialiseerde bedrijven overgenomen. In de loop van de 20ste eeuw kende ook de sociale hulpverlening (gezins- en bejaardenhulp) kende een gevoelige uitbreiding en werd beter gereguleerd. Daarnaast zijn er ook de Plaatselijke Werkgelegenheidsagentschappen (PWA's) die men vindt in elke gemeente en waar men ook terecht kan voor ondersteuning bij huishoudelijke taken.

Toch is de inwonende dienstbode niet helemaal van het toneel verdwenen. In kranten en tijdschriften vinden we nog regelmatig advertenties waarin wordt gevraagd naar inwonende huishoudelijke hulp of naar gezelschapsdames. Maar nog meer dan vroeger behoort het houden van dergelijk personeel tot de privileges van de hoogste sociale klassen.³

4. LANDBOUW

4.1 LANDBOUW IN DE 1^E HELFT VAN DE 20^E EEUW: DE WEG NAAR MECHANISERING

Aan het begin van de 20ste eeuw zijn de landbouwbedrijven nog overwegend kleinschalig en in familieverband uitgeroepen. Het accent ligt vooral op veeteelt en tuinbouw, maar ook akkerbouw is nog prominent aanwezig. Het **gemengde landbouwbedrijf** (waar zowel aan landbouw als veeteelt wordt gedaan) komt het vaakst voor.

In de concurrentie met de industrie verliest de landbouwsector vanaf het begin van de 20ste eeuw systematisch terrein. De werkgelegenheid daalt van ongeveer 775.000 in 1896 naar 580.000 landbouwers in 1910. Na 1900 verdwijnen ook voor een groot deel de landarbeiders en dagloners uit het beeld. Tallozen vinden in de industrie een nieuwe en beter betaalde job. De boer kan enkel door harde arbeid en inzet van alle familieleden het werk op het veld en in de stal nog rond krijgen. Voor de grootste boerenbedrijven is het tekort aan landarbeiders de aanzet tot de eerste **mechanisering**.

---

³ Bronnen: DE KEYZER, D., *Madame est servie: leven in dienst van adel en burgerij 1900-1995*, Leuven, 1995; DE MAEYER, J. EN VAN ROMPAEY, L., *Upstairs downstairs: dienstpersoneel in Vlaanderen 1750-1995*, Gent, 1996.

In de mechanisering van de Belgische landbouw spelen de machinefabrikanten een zeer belangrijke rol. Via de publiciteit die zij voeren in vakbladen en landbouwpers, vernemen de Belgische boeren alles over de nieuwste snufjes. Dingen die eeuwenlang door handenarbeid gedaan werden (dorsen, melken...), gebeurden nu in een "handomdraai" door snelle, blitse machines. De eerste landbouwmachine die doorbreekt, is de dorsmachine (op stoom). Aan het einde van de 19^e eeuw is die op de grote landbouwbedrijven meestal wel terug te vinden. De eerste tractor met brandstofmotor wordt in 1904 vanuit Groot-Brittannië in België ingevoerd. Maar tot aan de Tweede Wereldoorlog blijven die nog een zeldzaamheid en komt trekkracht nog altijd vooral van paarden.

Ook op het vlak van wetenschappelijk onderzoek, vorming en onderwijs worden opmerkelijke inspanningen geleverd. De landbouwsector zelf ontdekt het belang van samenwerking, wat resulteert in coöperaties, syndicaten en gilden. Het is echter pas na de Tweede Wereldoorlog dat de landbouw klaar is voor de grote sprong voorwaarts.

4.2 EVOLUTIES IN DE LANDBOUW NA WO II

4.2.1 Van mechanisering naar automatisering

Na de Tweede Wereldoorlog raakt de landbouwsector in een stroomversnelling, de landbouwsector en het platteland ondergaan een echte metamorfose. Bedrijven worden groter, er wordt meer en meer gespecialiseerd in akkerbouw of veeteelt en handenarbeid wordt vervangen door machines. Het werk wordt verricht met minder mensen op korte tijd. Boeren die de overstap naar het machinetijdperk niet maken, kunnen niet langer concurreren met de lage prijzen van de andere landbouwbedrijven en moeten vaak noodgedwongen hun bedrijf stopzetten.

Dorsmachines, graan- en grasmaaiers waren al vrij wijd verspreid voor de Tweede Wereldoorlog, maar de echte mechanisering van de landbouw komt pas vanaf 1950 op gang, eerst met de algemene invoering van de tractor. Daarna komen de geïntegreerde machines die meerdere handelingen tegelijk kunnen doen. In het begin zijn het nog vaak kleine, lokale fabrikanten die deze machines maken, later worden dat grote gespecialiseerde firma's.

Wanneer de melkmachine op de markt komt, wordt dit door de kleinere boeren vooral argwanend bekeken. Ze zien er geen tijdswinst in en maken zich zorgen om uierontstekingen en ander onheil. De groei van de veestapel op de boerderij maakt het voordeel van de tijdsbesparing echter zo groot dat vanaf de jaren 1960 de melkmachine algemeen wordt verspreid.

Aanvankelijk stonden boeren nog zelf in voor de aanschaf van machines. Maar door de complexiteit van sommige machines, de hoge kostprijs ervan en het feit dat vele daarvan slechts voor een korte periode in het jaar worden gebruikt, ontstaat een systeem van loonwerkersbedrijven: de boer huurt een

gespecialiseerde onderneming in om met haar machines een deel van het werk op de akkers te komen doen.

De vervanging van handenarbeid door machines en de nood aan moderne en grote bedrijfsgebouwen voor de steeds groter wordende landbouwbedrijven, zorgen ervoor dat er steeds meer kapitaal nodig is in een landbouwbedrijf. Bovendien gaat de evolutie in de landbouwsector razendsnel: boeren moeten voortdurend moeite doen om op de hoogte te blijven van de laatste trends en de nieuwste machines. De administratie die ze bij moeten houden, vormt een steeds grotere last. Grotere landbouwbedrijven nemen mensen in dienst of huren professionele firma's in om een deel van dit werk over te nemen. Kleinere bedrijven hebben het steeds moeilijker om te kunnen volgen. Boeren worden ondernemers, boerderijen commerciële bedrijven.

Vanaf de jaren 1980 duikt in toenemende mate ook de computer op in het landbouwbedrijf. Het laat toe om de vermindering van het aantal arbeidskrachten in de landbouw op te vangen en tegelijk ook om verschillende processen steeds verder te **automatiseren**. Zo zijn de meest moderne melkmachines echte melkrobots. Het systeem werkt volautomatisch waarbij de computer elk dier herkent en alle gegevens bijhoudt (zoals melkgift, lichaamstemperatuur, mogelijke ziektes). Om hier mee om te kunnen gaan, zijn opleiding en bijscholing vereist en de investeringen die hiervoor gevraagd worden, zijn groter dan ooit.

4.2.2 Schaalvergroting en specialisering

Na de Tweede Wereldoorlog evolueren landbouwbedrijven geleidelijk aan in de richting van verregaande **specialisatie**. Tot voor de Tweede Wereldoorlog waren de gemengde bedrijven waar zowel aan landbouw als aan veeteelt werd gedaan de norm. Deze bedrijven waren volledig zelfvoorzienend: het eten voor het vee groeide op de akkers, de meststof voor de akkers werd geleverd door het vee... Bij gespecialiseerde bedrijven is dat niet langer het geval, boeren worden nu afhankelijk van leveranciers van veevoerders, meststoffen, bestrijdingsmiddelen, zaaigoed,... Het verhoogt hun afhankelijkheid van firma's waaraan ze niet zelden contractueel gebonden zijn. Hoe langer hoe meer is de boer een schakel in de keten van de voedingsindustrie.

Bij de akkerbouwbedrijven zet zich vooral een **schaalvergroting** door die tegelijk gekoppeld wordt aan regionale specialisering. Graan, bieten, aardappelen worden enkel nog verbouwd in die regio's waar de bodem hiervoor het meest geschikt is. Vanaf de jaren 1950 worden ruilverkavelingsprojecten opgezet om verspreid liggende, vaak kleinere percelen grond binnen één bedrijf te groeperen. Er worden wegen aangelegd om de boeren makkelijker toegang te geven tot hun gronden.

Door de groeiende veestapel komt vanaf de jaren 1950 maïs op als alternatief voor de voederbieten. Maïs heeft als voordeel dat het rendement per hectare vrij hoog ligt terwijl de teelt geen specifiek vruchtbare grond nodig heeft. Op korte tijd is de hoge plant overal in het landschap te zien, soms tot ergernis van wie tussen de muur van groen zijn weg moet volgen.

Vlaanderen telde tot voor kort meer varkens dan mensen. Omdat varkens geen weiland nodig hebben, was de varkensteelt uitermate geschikt voor bedrijven met een kleinere oppervlakte. De verschillende crisissen aan het einde van de 20^e eeuw (varkenspest, hormonen, antibiotica), problemen om mest te verwerken en de bijzonder lage marktprijzen voor varkensvlees, deden heel wat varkensboeren hun bedrijf stopzetten.

Na de Tweede Wereldoorlog kent ook de pluimveestapel een enorme groei. Behalve leghennen worden ook steeds meer vleeskippen gehouden. Kip is niet langer het voorrecht van de rijkere burger, maar wordt een dagelijks consumptieproduct. In de pluimveesector is de concentratie enorm: weinig, maar zeer grote bedrijven.

4.2.3 Professionalisering

Landbouwers hebben lang een lager opleidingsniveau gehad dan de gemiddelde Vlaming, maar in de hoogtechnologische landbouw van de laatste decennia hebben landbouwers niet alleen een goede basis nodig, ze moet zich ook permanent bijscholen. Behalve praktijkervaring moeten boeren continu nieuwe kennis vergaren door zich te informeren. Gespecialiseerde cursussen en voordrachten van de landbouworganisaties en de overheid worden actief gevolgd. Onderzoeks- en proefcentra zijn belangrijke informatiebronnen voor het aanreiken van nieuwe toepassingen en het oplossen van praktische problemen. Ook de commerciële bedrijven brengen via hun vertegenwoordigers de boer op de hoogte van de laatste ontwikkelingen.

Met de evolutie van de landbouw en de het uitgroeien van landbouwbedrijven tot echte ondernemingen, krijgt een landbouwer meer en meer administratie te verwerken. In de eerste plaats moet hij een bedrijfsboekhouding onderhouden. Daarnaast verplicht de overheid hem om voor zeer vele aspecten de nodige administratieve formaliteiten te vervullen. Wil de boer kosten recupereren of in aanmerking komen voor subsidies vraagt dit tevens een grondige aanpak van het papierwerk. Het betekent wel dat de boer steeds meer tijd moet besteden aan beheer en organisatie van de papierstroom. Hij wordt een echte bedrijfsmanager.

4.3 LANDBOUW VANAF 1990: UITDAGINGEN

4.3.1 Imagoprobleem

Mestoverschotten en een aantal crisissen in de veehouderij hebben het imago van de landbouw geen goed gedaan. Landbouw wordt steeds vaker geassocieerd met verschillende milieuproblematieken, veehouders krijgen te maken met problemen rond dierenwelzijn. Ondertussen kampt de sector met verouderings- en kapitaalinvesteringsproblemen die haar minder interessant maken voor eventuele opvolgers. Het is voor de boer dan ook vaak balanceren op de slappe koord tussen dierenwelzijn, milieu en economische rendabiliteit.

4.3.2 Mestproblematiek

Stalmest was eeuwenlang een gegeerd en zelfs noodzakelijk bijproduct van de hoevedieren. De massale overschakeling naar niet-grondgebonden varkens- en pluimveehouderij heeft evenwel tot ernstige problemen inzake mestoverlast geleid. De overschotten van vandaag leiden tot verontreiniging van het oppervlaktewater en een te hoog mineraalgehalte van de bodem. Overheidsmaatregelen via de verschillende Mestactieplannen (MAP, in 1996, 2000 en 2007) moeten de boeren dwingen om hun mestproductie onder controle te houden. De dreiging van boetes hangt de boeren dan ook voortdurend boven het hoofd.

4.3.3 Pest en andere ziektes

Het invoeren in 1990 van een Europees verbod op het vaccineren van varkens leidde tot het opnieuw uitbreken van de klassieke varkenspest in België. De ziekte is niet gevaarlijk voor de mens, maar om uitbreiding te voorkomen worden honderdduizenden dieren preventief gedood. Ook mond- en klauwzeer (MKZ) bij runderen komt na een vaccinatieverbod opnieuw voor. Veel aandacht gaat in de pers eveneens uit naar de gekkekoeienziekte (BSE) en de dioxinecrisis in 1999. In 2006 zorgde het uitbreken van de vogelgriep ervoor dat preventief in heel Vlaanderen pluimvee moest worden opgehokt met netten.

4.3.4 Opvolgers gezocht

Het is vandaag niet meer vanzelfsprekend om het landbouwbedrijf van de ouders over te nemen, laat staan een volledig nieuw bedrijf op te starten. Er is de serieuze financiële drempel, maar ook de werkdruk en het minder fraaie imago van de landbouw doen velen uitwijken naar andere sectoren. Bijna de helft van de zelfstandige landbouwers is ouder dan 55 jaar. Een verdere spontane afname van het aantal bedrijven in België zal het logische gevolg zijn.⁴

5. DE KRUIBEEKSE POLDERS

5.1 ONTSTAANSGESCHIEDENIS⁵

De polders van Kruikebeke, Bazel en Rupelmonde maakten vroeger deel van uit van één aaneengesloten moerasgebied dat zich uitstrekte van Burcht tot aan de Durme en gevormd werd in de eeuwenoude Scheldebedding. Tot aan de 13e eeuw liep deze bedding bij elk hoogtij onder water, maar met het

---

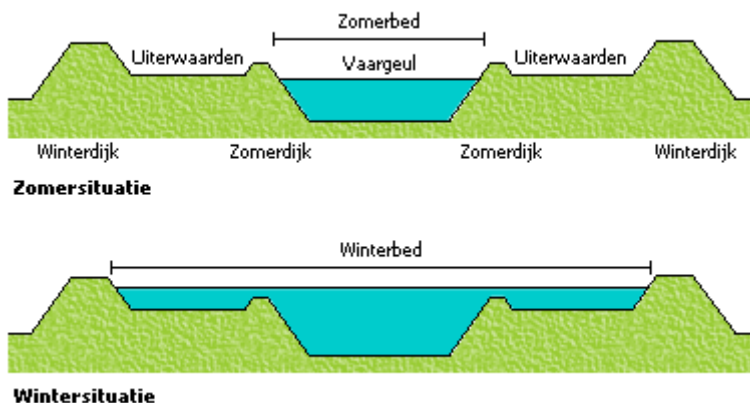
⁴ Bronnen: SEGERS, Y., WOESTENBORGH, B. en BEKAERT, J., *Leven van het land: De algemene geschiedenis van de landbouw in België (1750-2005)*, Centrum Agrarische Geschiedenis, Leuven, 2005; VAN ROYEN, H., 1000 jaar Waaslanders en hun landbouw en landschap, in: *Waar is de tijd?*, vol. 2. (2001), Zwolle.

⁵ MARIS, A. "Onze polders", *Tijdschrift Heemkundige Kring Wissekerke*, 1994, nr. 2.

aanleggen van dijken werd het stroomgebied van de Schelde ingeperkt en kwam land droog te staan, dat zich door zijn uiterst vruchtbare grond uitstekend leende voor landbouw.

Om het polderland te kunnen bewerken, werden doorheen het land opgehoogde wegen of dammen ('gaanweg') aangelegd waarlangs de boeren hun gronden konden bereiken. Langs beide zijden van zo een weg, werd een diepe sloot aangelegd, waarin water kon afvloeien. Rondom rechthoekige stukken moerasland werden kanaliseringbeken of 'twissels' aangelegd, die het overtollige water verder lieten afvloeien waardoor het land verder kon opdrogen. Een systeem van eenvoudige sluizen zorgde ervoor dat het land kunstmatig onder water gezet kon worden én dat het land bij ongewilde overstromingen sneller weer droog kwam te staan.

De eerst aangelegde dijken hielden het water enkel in de zomer binnen de bedding. In de winter en vooral het voorjaar, wanneer de waterstand hoger is door de grotere hoeveelheden neerslag en smeltwater, volstonden deze 'zomerdijken' echter niet. Daarom werd verder van de rivier een tweede dijk aangelegd, de zogenaamde 'winterdijk'. Deze hield ook bij hoge waterstanden het water van de rivier tegen. Het gebied tussen de winter- en zomerdijk, dat dus regelmatig onder water kwam te staan, wordt 'uiterwaarden' genoemd.

Het gebied voorbij de winterdijk bleef dus het hele jaar door droog te staan, waardoor het zich leende voor beplanting. Hier plantte men landbouwgewassen, wijmen en (fruit)bomen.

5.2 OVERSTROMINGEN

Ondanks het aanleggen van beide dijken bleven de polders een groot overstromingsrisico kennen bij extreem hoge waterstanden. De Kruibeekse Kreek en de Rupelmondse Kreek (zoals we die vandaag kennen) ontstonden na een grote overstroming in 1715, waarbij in Kruibekepolder zelfs twee dodelijke slachtoffers vielen. Pas drie jaar later werden de dijken gedicht en de polders weer drooggelegd. Op de laagst gelegen poldergronden, bleef het water ook daarna nog staan en zo ontstonden de kreken.

In de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 stuwden springtij en noordwesterstorm het Noordzeewater tot ongekende hoogten, wat ook in het Waasland dijkbreuken en overstromingen veroorzaakte. De Kruibeekse polders liepen hierbij volledig onder water. Gelukkig vielen er geen slachtoffers en konden de dijken vrij snel gedicht worden met zandzakjes.

Toen op 3 januari 1976 grote overstromingen het Zeescheldebekken teisterden en een doorbraak van de dijken van de Vliet Ruisbroek (Puurs) deed overstromen, was het in de Kruibeekse polder bang afwachten. Brandweer en civiele bescherming waren vooraf gealarmeerd en controleerden voortdurend de dijken. Deze hielden gelukkig stand.

5.3 ACTIVITEITEN IN DE POLDER (NA WO II)

In de Kruibeekse polder was heel wat akkerland terug te vinden, waar voornamelijk gerst en tarwe werd geteeld. De gronden die te drassig waren voor akkerbouw, werden gebruikt als weiland of voor wijmenteelt. Deze wijmenteelt heeft jarenlang gebloeid in de polders van Kruibeke, Bazel en Rupelmonde, maar kende een grote achteruitgang vanaf de Tweede Wereldoorlog. Eind van de jaren 1950 waren er nog nauwelijks wijmentelers in de polder terug te vinden.⁶

In de polder werd ongeveer evenveel aan landbouw als aan veeteelt gedaan. Daarnaast waren er ook fruittelers aanwezig, maar boomgaarden maakten een veel kleiner deel uit van de poldergronden.

De typische polderteelten, vooral ook het struikgewas en het riet, zorgden er voor dat de polder een ideale habitat was voor heel wat kleinere dieren: konijnen en hazen, fazanten en patrijzen en heel wat vogelsoorten. Deze vormden voor heel wat mensen een welkome hap eten die niet alleen door jagers maar ook door stropers werd verworven.

Door de vele beken en twissels, vijvers en poelen en de kreek, werd er ook veel gevisd in de polder op vooral paling en snoek, door zowel professionele als recreatieve vissers.

Verder was de polder ook een soort recreatiegebied voor de kinderen om spelletjes te gaan spelen, visjes te gaan vangen, wilgenfluitjes te snijden, kikkers op te blazen, kikkervisjes te scheppen of in de soms barre winters te gaan spelen op het ijs. Zwemmen deden ze in 'de sluis', een stuk water vlak voor de tunnel onder de Scheldelei waar het polderwater stroomde op weg naar de sluis, die verderop gelegen was achter het kasteelbos.

In één van de uiterwaarden aan de Scheldedijk tussen Kallebeek en Rupelmonde werd in de jaren 30 van de vorige eeuw een heus zwembad aangelegd, dat gevuld werd met Scheldewater. Het dicht-

---

⁶ VERBRUGGEN, F. "Van wijmen planten tot plekken en schoven", Tijdschrift Heemkundige Kring Wissekerke, 1981, nr. 3.

geslibde zwembad met aanpalend veelhoekig gebouwtje is (voorlopig) nog steeds te zien vanaf de dijk. Het merkwaardige gebouwtje is een paviljoen dat na de wereldtentoonstelling van 1930 te Antwerpen naar hier verplaatst werd. Het zwembad was een geliefde trekpleister voor de lokale jeugd. Na WO II verslechterde de kwaliteit van het Scheldewater zo sterk dat het zwembad stilaan in onbruik raakte.

Heel wat Kruibekenaars, Bazelaars of Rupelmondenaars die 'aan de overkant van het water' in Hoboken of Hemiksem werkten of daar school liepen, trokken elke dag door de polder naar het veer aan de Scheldedei in Kruike of Kallebeekveer in Bazel, waar ze de overzet namen. De mannen trokken naar Cockerill Yards (waar zeeschepen werden gebouwd), Umicore (ook wel 'de zilveren' genoemd, omdat men er goud- en zilverertsen raffineerde, naast andere metalen) of Bekaert (of 'den draad', waar ijzer- en staal draad werd gemaakt), de jongens naar het Don Bosco Instituut of de Pius X Humaniora en Normaalschool en de weinige vrouwen of meisjes naar 'hun madam in de stad' om daar te gaan kuisen.

Na de vernieling van het oude veer in Kruike tijdens W.O.II werd een nieuw veer aangelegd. De veerpont en dus ook de veerboot waren veel groter. Men kon er op met naar schatting 500 mensen en er was veel plaats om de vele fietsen (of bromfietsen en zelfs scooters) te stallen. In de spitsuren 's morgens voor 8u en 's avonds tussen 16 en 18u vaarde de boot voortdurend heen en weer. Overzetten nam slechts 5 min. in beslag, dan lossen en laden en weer weg. Normaal zette de boot elk half uur 2 x over (heen en weer).

Ten behoeve van al deze pendelaars waren er in de polder ook heel wat cafés en herbergen terug te vinden. Vóór de Tweede Wereldoorlog waren er in de straten naar het oude veer wel een 20-tal herbergen. Velen daarvan verdwenen toen het nieuwe veer in gebruik genomen werd, maar de laatste bleven tot in de jaren 1980 bestaan. Zo was er de Rubens, waar een feestzaal aan was en de worstelclub haar clublokaal had. (Hier nog namen aan toevoegen)

Deze herbergen waren niet alleen ontmoetingsplaatsen, maar tot de jaren 1950 waren zij ook de enige ontspanningsgelegenheden, waar liedjes werden gezongen en waar werd gekaart. De cafés waren vooral een mannenaangelegenheid, de vrouwen kwamen enkel in de cafés met de kermis of bij een doop of jubileum.

5.4 HUIDIGE SITUATIE: KRUIBEEKS POLDER WORDT GECONTROLEERD OVERSTROMINGSGEBIED KRUIBEKE – BAZEL – RUPEL-MONDE (GOG KBR)

Naar aanleiding van de overstromingen in 1976 werd in Vlaanderen het Sigmaplan opgesteld, met als doel de laaggelegen gebieden in de valleien van de Zeeschelde en haar getijdegebonden zijrivieren (waaronder de Rupel en de Durme) te beschermen tegen overstromingen.

Naast dijkverhogingen en –versterkingen voorziet het Sigmoplan als belangrijkste maatregel voor het voorkomen van overstromingen in de aanleg van gecontroleerde overstromingsgebieden (GOG). In totaal zijn er op dit moment al 12 van dergelijke GOG's aangelegd. Met het aanleggen van de dertiende en grootste GOG in de polder van Kruike – Bazel – Rupelmonde werd in 2003 gestart, de werken zouden afgerond moeten zijn eind 2010.

Volgens het Sigmoplan moet de GOG KBR inwoners van heel het Scheldebekken beschermen tegen overstromingen bij stormvloed. Met het aanleggen van de GOG wordt de polder van Kruike – Bazel – Rupelmonde een 'potpolder': een gebied dat twee maal per dag (bij vloed) onder water komt te staan. In dit gebied zal landbouw niet langer mogelijk zijn, het wordt een natuurgebied met slikken en schorren (zoals het Zwin in Knokke). Andere delen van de polder worden heringericht als bosgebied of weidevogelgebied.

Vanuit Kruike was er heel wat protest tegen het verdwijnen van de polder. Heel wat landbouwers moesten immers noodgedwongen hun gronden verkopen en in Kruike zelf zijn er niet meteen veel alternatieven om hen hiervoor andere gronden in ruil te bieden. Een aantal landbouwers heeft door de komst van de GOG KBR zijn activiteiten noodgedwongen stop moeten zetten. Daarnaast zijn ook heel wat Kruibekenaars die opgegroeid zijn in de polders en er als kind nog gespeeld, gezwommen en geschaatst hebben, die er gejaagd of gevist hebben of voor hun plezier gingen wandelen of fietsen, niet helemaal tevreden met het verdwijnen van 'hun' polder.

6. STEENBAKKERIJ SCHEEDERS VAN KERKCHOVE (SVK)

6.1 HISTORIEK

1905

Léon Scheeders die samen met zijn vrouw Camilla van Kerchove een belangrijke handel in bouwmaterialen drijft, richt op 8 augustus de vennootschap "**Pannen en Steenbakkerijen van Sint-Nicolaas**" op.

1906

Start van de ontginning van de eerste kleiuit en oprichting van de **steenfabriek**.

1907

Oprichting van de **cementtegelabriek**.

1923

Start van de productie van **vezelcement** materialen.

1928

Wijziging van de firmanaam in "**Naamloze Vennootschap Scheerders van Kerchove's Verenigde Fabrieken**" (SVK).

1937

Léon Scheerders wordt opgevolgd door zijn schoonzoon **Paul Verhaert**.

1939

Start van de **gevelsteenproductie**.

1947

Oprichting van **de afdeling Decora**.

1960

Het beleid wordt overgenomen door **Piet Verhaert**, Bestuurder-Algemeen Directeur, en **Leo De Schryver**, Administratief Directeur.

2000

Het dagelijks bestuur komt in handen van **Leo De Schryver, Michel Verhaert en Walter Verhaert**.

2008

Scheerders van Kerchove's Verenigde Fabrieken, kortweg SVK, is met 450 medewerkers een Belgisch toonaangevend bedrijf inzake de productie en de verkoop van bouwmaterialen in o.m. vezelcement, gebakken aarde en beton. Naast de productie en verkoop van bouwmaterialen behoort ook een industriële boekbinderij tot de activiteiten.

SVK bevindt zich in het centrum van Sint-Niklaas, meerbepaald langs de spoorlijn Antwerpen-Gent op 140 ha bedrijfsterrein.

6.2 BIBLIOGRAFIE

Onderstaande bibliografie bevat algemene literatuur over steenbakkerijen in het Waasland en over Scheerders van Kerchove.

Documentatiemappen

Documentatiemap "Scheerders van Kerchove", Bibliotheeca Wasiana, Sint-Niklaas.

Documentatiemap "Kleiputten Waasland", Bibliotheeca Wasiana, Sint-Niklaas.

Publicaties

BLOMME, J., *De industriële archeologie aan de vooravond van de industriële revolutie: de steenbakkerijen in het Waasland*, Leuven, 1976.

DE MEIRSMAN, R., Het steengelaag te Stekene: een beschermd landschap, in: *Monumenten, landschappen en archeologie*, jaargang 11 (1992) nr. 1, p. 8-19, Brussel.

LOGGHE, M. en VERHELLE, R., *Figuratief aardewerk Scheerders-Van Kerchove Sint-Niklaas, Torhout*, 2003.

SCHEERDERS-VAN KERCHOVE, *Jubileum 50 jaar Scheerders van Kerchove's Verenigde Fabrieken N.V. Sint-Niklaas, 1905-1955*, Sint-Niklaas, 1955.

SMET, H. *Dialectwoordenschat van de traditionele steenbakkerij in het Waasland*, diss. lic., Gent.

Internet

Scheerders van Kerchove heeft [een eigen website](#) waar een uitgebreide historiek van het bedrijf te vinden is. Verder vind je op de site ook informatie over de verschillende producten die het bedrijf vandaag verkoopt.

Op de website van [de Westerbuurt in Sint-Niklaas](#) vind je ook informatie over Scheerders. Deze arbeidersbuurt lag immers vlak bij de fabrieksterreinen van SVK. Op de website van de Westerbuurt kan je doorklikken naar een *verhalenbank*. Daar staat meer informatie over de buurt zelf en ook over Scheerders van Kerchove. Vooral de thema's "Scheerders van Kerchove" en "Buurtleven" zijn de moeite om eens door te nemen. Op de verhalenbank zijn ook audiofragmenten te vinden, ondermeer van mensen die nog voor SVK gewerkt hebben en anderen die vertellen over de fabriek en het goederenspoor dat naar de fabriek liep langs de Westerstatie.

7. TAPIJTFABRIEK MEERT

7.1 ÉTABLISSEMENTS EDMOND MEERT: KORTE HISTORIEK

De tijd van de textielreuzen ligt nog vers in het geheugen. Honderden Waaslanders vonden er werk. Eén van die reuzen was nv "Etablissements Edmond Meert".

Edmond Meert (1879–1961) was de kleinzoon van de Aalsterse textielhandelaar Petrus Meert. Op zeventienjarige leeftijd begon hij te werken in het bedrijf dat zijn vader in 1835 opgericht had in de Lodewijk De Meersterstraat.

Als patroon en opvolger van zijn vader liet hij omstreeks 1920 een nieuw fabriekscomplex bouwen in de Lamstraat. De *Etablissements Edmond Meert*, dat het oorspronkelijke familiebedrijf (nv P. Meert-Van Eyck et fils) voortzette, zag het levenslicht op 15 mei 1923. De fabriek produceerde wollen en katoenen tapijten, sjaals en wand- en meubelbekleding. Zij omvatte een jacquardweverij, ontwerp bureau, kartonkapperij, ververij, appretafdeling, elektriciteitscentrale en ketelhuis.

Edmond Meert trok zelf naar Egypte om er de kwaliteit van het geleverde katoen te bekijken. Het overgrote deel (naar schatting 90 %) van de productie werd uitgevoerd, vooral naar Duitsland en Nederland, maar ook naar verder afgelegen gebieden zoals Amerika, Australië en Japan. In de jaren twintig waren er maar liefst 1000 werknemers aan de slag bij Meert, 400 vrouwen en 600 mannen.

Elf jaar later werd voor de Nederlandse markt nv Canisvliet opgericht. Iedere dag werden een paar honderd arbeiders met de bus naar Zeeland gevoerd. In 1940 werd de fabriek vernield door de Duitsers.

In Sint-Niklaas sloot de Duitse bezetter de Etablissements van Meert. Na de oorlog werden er tentdoeken voor geallieerden geproduceerd. Textielbaron Meert kwam de oorlogsjaren niet zonder kleerscheuren door. In 1948 bleven slechts 400 personeelsleden over.

In 1960 wordt "Meert Afrique", in Bukavu, opgedoekt. Wegens de jaarlijkse verliescijfers op het einde van de jaren zestig werd de nv in 1970 ten slotte geliquideerd. De fabrieksgebouwen aan de Lamstraat kwamen kort daarna in het bezit van de Intercommunale Vereniging van het Land van Waas (nu Interwaas), die alleen de rechthoekige toegangspoort en het omstreeks 1930 opgetrokken kantoorgedeelte behield.

7.2 BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

Onderstaande bibliografie bevat ook meer algemene literatuur over textielindustrie in België en meer specifiek in Oost-Vlaanderen en het Waasland.

Documentatiemappen

Documentatiemap "Textielsector Waasland" (2 dozen), Bibliotheca Wasiana, Sint-Niklaas.

Documentatiemap "Edmond Meert", Bibliotheca Wasiana Sint-Niklaas.

Publicaties

Academie voor Schone Kunsten Sint-Niklaas, *Uit de doeken: een tentoonstelling rond textiel*, Sint-Niklaas, 1991.

De Backer, G. en Kemperneers, A., *De naoorlogse toestand van de Belgische textielnijverheid in het bijzonder haar financiële structuur in Oost-Vlaanderen*, Gent, 1961.

De Baan, E., *Goed garen; termen en begrippen van de textielnijverheid uit heden en verleden*, Rijswijk, 1995.

De Wilde, B., *Witte boorden, blauwe kielen. Patroons en arbeiders in de textielnijverheid in de 19de en 20ste eeuw*, Gent, 1997.

Horn, J., *Een centrum van economische expansie: Sint-Niklaas-Waas*, Brussel, 1956.

Kommer, K., Van Lunteren, G. en Horsten, H., *Prisma vakwoordenboek textiel*, 1992.

Van Royen, H., 1000 jaar Waaslanders en hun nijverheid, in: *Waar is de tijd?*, vol. 7. (2001), Zwolle.

Artikels

Joris, B. en Schietekat, L., "Textielfabrikant Edmond Meert (1879-1961)", *Archivaria*, Jaargang 2 (1994), nr. 5, p. 59-70.

Schietekat, L., "Textielfabrikant Edmond Meert (1879-1961)", *Nieuwkerkse Kronieken*, nr. 10 (januari 2001), p. 35-39.

Van Bouchaute, P., "*Intercommunale Vereniging van het Land van Waas in de textielfabriek 'N.V. Edmond Meert' Lamstraat 113*", Sint-Niklaas, s.d.

R.P., "De Beverenaar van de eeuw. Edmond Meert", *De Beverse Klok*, 22 september 2000.

Schelfhout, A., "De sociale ingesteldheid van Sint-Niklazenaar Edmond Meert", *De Voorpost*, 25 oktober 1985.

8. WERKEN AAN DE DOKKEN

8.1 DE ANTWERPSE HAVEN TOT HET MIDDEN VAN DE 20STE EEUW: DE SPRONG NOORDWAARTS

De geschiedenis van de Antwerpse haven bestaat uit een reeks zich telkens op grotere schaal herhalende uitbreidingen.

Tussen 1850 en 1870 verzesvoudigde het uitvoervolume van de haven van Antwerpen en sneuvelden de import- en transitrecords: Antwerpen evolueerde van invalspoort voor overzeese goederen tot draaischijf voor een intense goederenuitwisseling tussen West-Europa en de rest van de wereld.

Vanaf 1870 kende de Antwerpse haven een steile opgang met de handel in graan en petroleum uit Noord-Amerika, maar ook wol, nitraten en suikerkoffie en natuurlijk katoen uit Zuid-Amerika namen een belangrijke rol in. In de periode tussen 1880 en 1890 kreeg de haven een volledige facelift wanneer men besloot de Scheldekaaien recht te trekken. De vlieten werden gedempt en men ging van start met de bouw van het Steendok, Schippersdok en het Kooldok, en later het Afrikadok en Amerikadok.

De eerste dertig jaar van de twintigste eeuw waren eveneens gekenmerkt door gigantische toenames: zowel qua volume als qua capaciteitsuitbreiding in de noordelijke Scheldepolders. Antwerpen was de derde belangrijkste zeehaven van het Europees continent met een ijzersterke reputatie als stukgoedhaven en laadhaven: *'waar elke lading een schip kon vinden en elk schip een lading'*. De privéondernemingen bouwden gespecialiseerde overslaginstallaties voor graan, chemicaliën, kolen, fruit en koelwaren. De eerste industriële bedrijven (autoproducenten en petroleumraffinaderijen) deden hun intrede.

De diepe landinwaartse ligging, het uitgestrekte hinterland, de uitstekende spoorverbindingen en de goede binnenvaartkanalen waren sterke troeven die de Antwerpse haven tijdens de tweede helft van de 19de eeuw tot een uitstekende continentale haven maakten.

8.2 DE NAOORLOGSE UITBOUW VAN DE HAVEN: UITBREIDING NAAR DE LINKERSCHELDEOEVER

Het *Tienjarenplan*, dat in 1956 ondertekend werd, was de start voor een nieuwe groeicyclus. Tussen 1956 en 1967 verdubbelde de havencapaciteit. De aanleg van het vijfde en het zesde havendok, het Churchilldok, de kanaaldokken en de ingebruikname van de Zandvlietsluis, zorgde voor de grote sprong voorwaarts. Keerzijde was dat de polderdorpen Oosterweel, Wilmarsdonk, Oorderen en een groot deel van Lillo van de kaart verdwenen. Maar in ruil daarvoor kwam er een ongeziene toename van de industrie en werkgelegenheid. In korte tijd groeide Antwerpen uit tot het maritiem-industrieel complex van wereldformaat.

Midden jaren zestig ontstonden de eerste plannen voor de ontwikkeling van de linkeroever. Als gevolg van de grote belangstelling van de industrie voor havengebonden terreinen, werkte men een planologisch concept uit voor de ontwikkeling van de **Waaslandhaven** als industriehaven met de klemtoon op petrochemie. Het zesjarenplan 1970-1976 voorzag bijkomende infrastructuurwerken die de toekomst van de haven moesten veiligstellen. Het havencomplex op de Rechterscheldeoever werd voltooid en de Linkerscheldeoever werd ontsloten.

De infrastructurele uitbouw van de Waaslandhaven ging op het grondgebied van Beveren van start op 1 april 1971 met de bouw van de Kallosluis. Deze werd in 1983 officieel geopend. Andere belangrijke realisaties qua infrastructuur volgden: de Beverentunnel onder het Waaslandkanaal, het Vrasenedok (1990) en het Verrebroekdok (1996).

De aanhoudende stijging van de containertrafiek verscherpte de noodzaak aan bijkomende capaciteit. Omdat de rechteroever van de Schelde haar uitbreidingslimiet al bereikt had, werd naar alternatieven gezocht op de linkeroever. In 1998 besliste de Vlaamse regering om er het Deurganckdok te bouwen. Dit getijdendok⁷ was van groot strategisch belang voor de toekomst van de haven. De bouw van dit dok leidde immers tot een grote stijging van de containertrafiek. Met de komst van dit dok werd de behandelingscapaciteit voor containers immers meer dan verdubbeld.

Een andere belangrijke stap voor de verdere ontwikkeling van de Antwerpse haven was de realisatie van het autonoom Gemeentelijk Havenbedrijf Antwerpen in 1997. Dankzij deze verzelfstandiging kon het Havenbedrijf zijn doelstellingen verwezenlijken zowel naar de overheid als naar de marktspelers over heel de wereld.

Vanaf zijn ontsluiting, kende de Linkerscheldeoever een grote industriële ontwikkeling. Door de oliecrisis werd deze ontwikkeling tijdelijk afgeremd, maar vanaf het einde van de jaren '80 is er een sterke

---

⁷ Een getijdendok is rechtstreeks (zonder sluis) van op de Schelde toegankelijk voor de containers.

herneming van de economie waar te nemen. Vandaag de dag behoort de Antwerpse haven tot de top tien van de grootste havens ter wereld en is ze na Rotterdam de tweede grootste van Europa. Jaarlijks leggen er 15.000 zeeschepen en ruim 64.000 binnenschepen aan. De haven kent dan ook een directe tewerkstelling van ongeveer 60.000 werknemers. Vooral de containertrafiek groeit explosief. Daarnaast is de haven het tweede grootste centrum voor petrochemische nijverheid ter wereld, na Houston in Texas. De centrale ligging in Europa maakt de Antwerpse haven onmisbaar voor de Europese economie.

8.3 DE KEERZIJDEN VAN DE MEDAILLE

Tegenover de industriële ontwikkeling en het creëren van welvaart en werkgelegenheid in de Wase gemeenten, stond de aangrijpende verandering die het poldergebied onderging en de onteigeningen die gepaard gingen met de havenuitbreiding.

De ontwikkeling van de Linkerscheldeoever heeft een grote invloed op de economische toestand van Groot-Beveren gehad. Vooral de landbouw heeft zware klappen gekregen. Sedert 1970 is er op de Linkerscheldeoever 8422 ha vruchtbare poldergrond opgeofferd. Deze daling heeft uiteraard negatieve gevolgen gehad voor de tewerkstelling in de landbouw. Daarnaast hebben vele dorpen moeten vechten voor hun voortbestaan en meestal haalden zij de strijd niet. De gemeenten Kallo, Doel, Kieldrecht en Verrebroek ondervonden de grootste invloed van de havenuitbreiding.

Maar de natuur krijgt ook een kans in de Antwerpse haven. Daarvan getuigt het project "De Antwerpse haven natuurlijker". Dit project kwam in 2001 tot stand via een samenwerkingsovereenkomst tussen Natuurpunt en het Havenbedrijf. Het project heeft als doel binnen de haven een plaatsje voor natuur te reserveren en wil aantonen dat de cohabitatie tussen haven en natuur, tussen economie en ecologie mogelijk is.⁸

8.4 BEKNOPTTE BIBLIOGRAFIE

BAETENS, R. en DE VOS, A. *Antwerps maritiem verleden: beelden over mens en haven*, Antwerpen, 1990.

Den Dokwerker: de harde jaren. Fotoboek, Antwerpen, 2000.

DEVOS, ASAERT en SUYKENS, *De Antwerpse naties: zes eeuwen actief in haven en stad*, Tielt, 2005. *Organisatie van de havenarbeid aan de haven van Antwerpen*, Centrale der werkgevers aan de Haven van Antwerpen, Antwerpen, 1990.

VAN CAUWENBERGH, G. *Die van den basseng: de mens in de haven van Antwerpen*, 1991.

VAN CAUWENBERGH, G. en COOLENS, G. *Antwerpen: een haven*, Antwerpen, 1992.

---

⁸ Bronnen: VAN GERVEN, R., *De Scheldepolders van de Linkeroever (Land van Waas en Land van Beveren): bijdrage tot de geschiedenis van natuur, land, volk*, Beveren, 1978; <http://www.portofantwerp.be>

VAN CAUWENBERGH, G. en VAN CAUWENBERGH, D. *Antwerpen, de haven*, Antwerpen, 1970.

VAN GEET, W.J.D. *De dokstaking 1973: dagboek van een sociaal conflict in de haven van Antwerpen en Gent*, s.d.

VAN VRAECHEM, S. *Een sfeer om haring te braden: arbeidsverhoudingen in de haven van Antwerpen 1880-1972*, AMSAB Gent, 2005.

VAN VRAECHEM, S. e.a. *100 jaar havenarbeidersbond Antwerpen: van dokwerker tot havenarbeider*, AMSAB Gent, 2004.

VAN ISACKER, K. *De Antwerpse dokwerker (1830-1940)*, Antwerpen, 1966.